

Sophie Bouwens*

Mijnwerkersgemeenschap Lauradorp: Lokale gevolgen van industrialisering en deïndustrialisering¹

De afgelopen decennia zijn er talloze boeken verschenen over de opkomst en het verdwijnen van de mijnindustrie in Limburg.² De auteurs beperken zich echter hoofdzakelijk tot het regionale niveau, en gaan niet in op de lokale implicaties van deze ontwikkeling, hoewel die onderling sterk kunnen verschillen. Door een eigen voorgeschiedenis en divergerende plaatselijke ontwikkelingen kunnen de gevolgen van de mijnsluitingen in de ene mijnwerkersgemeenschap heel anders uitpakken dan in de andere. Dit artikel vormt een analyse van de sociaal-culturele consequenties van de mijnarbeid en het verdwijnen daarvan op het niveau van de voormalige mijnwerkersgemeenschap Lauradorp in de huidige gemeente Landgraaf. De afbraak van de Limburgse mijnindustrie was een van de eerste symptomen van het deïndustrialiseringsproces in Nederland. De sociaal-culturele effecten van de mijnsluitingen in Lauradorp zijn daarom bestudeerd aan de hand van theorieën over de lokale gevolgen van deïndustrialisering.

Lokale gevolgen van deïndustrialisering

De Amerikaanse sociologen Wilson en Smith hebben toonaangevende studies gepubliceerd over de lokale consequenties van deïndustrialiseringsprocessen. Zij constateerden dat deze processen in arbeidersgemeenschappen zeer ingrijpende gevolgen kunnen hebben. Wilson stelt dat het verdwijnen van industriële werkgelegenheid in arbeidersbuurten leidt tot het vertrek van de meest kansrijke personen, waardoor de minst bedeelden overblijven en er onderklasse- en gettovorming kan optreden.³ Smith betoogt dat het wegvallen van het werk in de industrie het fundament van de lokale arbeiderscultuur aantast.⁴ Dit kan volgens hem uitmonden in een complete desintegratie van de arbeidersgemeenschap.

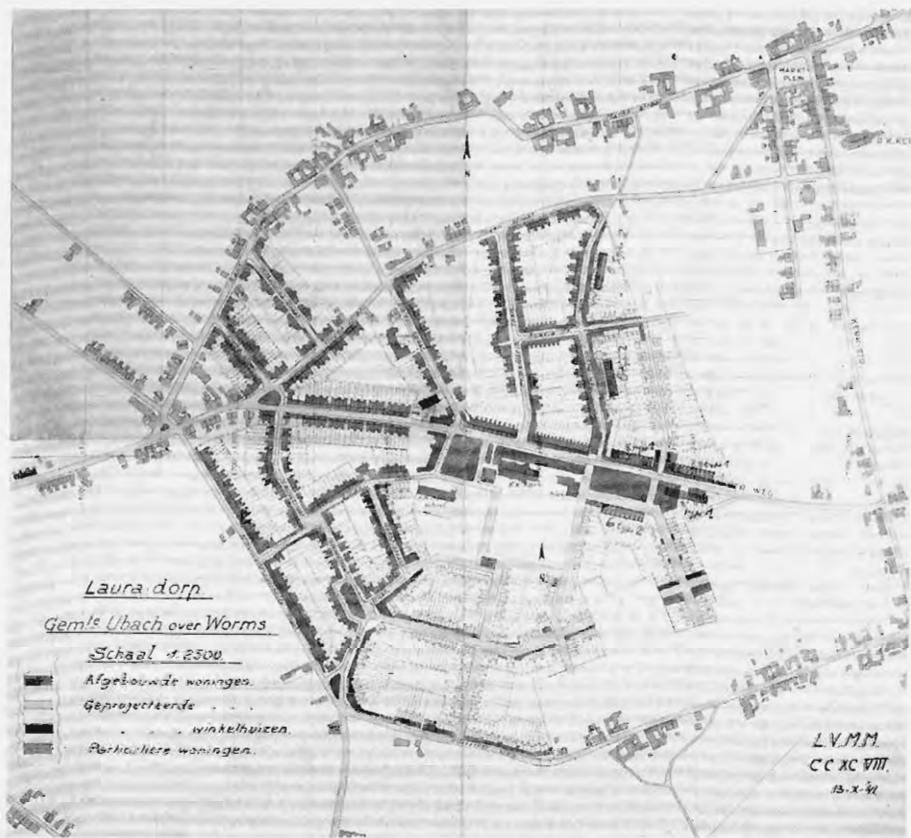
* Universiteit Maastricht, Faculteit der Cultuurwetenschappen.

¹ Dit artikel is gebaseerd op enkele hoofdstukken uit de doctoraal scriptie van de auteur: *Mijnstempels. Mijnwerkerscultuur in Limburg: lokale gevolgen van industrialisering en deïndustrialisering* (Universiteit Utrecht, Algemene Sociale Wetenschappen 2000; ter inzage op het SHCL). Deze scriptie is gebaseerd op een uitvoerige literatuurstudie, archiefonderzoek en vijftien diepte-interviews met mijnwerkers en mijnwerkersvrouwen over hun levensgeschiedenis. Voor een verdere verantwoording van de onderzoeksoptzet wordt verwezen naar de betreffende scriptie, 3-11.

² Een greep uit het aanbod (in chronologische volgorde): H.L.G. Zanders, *Omschakeling van een beroepsgroep* (Tilburg 1975); W. Nijsten, J. Bours en M. Hautvast, *Mijnwerkers. Verhalen om te onthouden* (Nijmegen 1979); L. Kreukels, *Kolen en kompels: De geschiedenis van de Nederlandse mijnwerker* (Amsterdam 1986); F.A.M. Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting in Limburg. Noodzaak en lotgevallen van een regionale herstructurering* (Leiden 1988); B. Breij, *De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht* (Alphen aan de Rijn 1991); W. Kusters en J. Perry, *Versteende wouden. Mijnwerkers in woord en beeld* (Amsterdam 1999).

³ W.J. Wilson, *The truly disadvantaged. The inner city, the underclass and public policy* (Chicago 1987).

⁴ M.P. Smith, *City, state and market. The political economy of urban society* (Oxford 1988).

Plattegrond Lauradorp (gem. Ubach-over-Worms), 1941. SHCI, Archief Laura, inv.nr. 2129.

Terwijl de economie fundamenteel veranderde, zijn de Nederlandse arbeidersbuurten in vergelijking met de Amerikaanse arbeiderswijken grotendeels stabiele gemeenschappen gebleven. Volgens Anderiesen en Reijndorp hebben verschillende factoren de uitwerking van de economische herstructurering in Nederland verzacht. Op de eerste plaats was de bevolking van de Nederlandse arbeidersbuurten in sociaal-economisch opzicht veel minder homogeen samengesteld dan in de Verenigde Staten, zodat niet de gehele buurt werd geraakt door het wegvallen van een bepaalde vorm van industriële werkgelegenheid. Daarnaast kent Nederland een uitgebreider sociaal vangnet dan de Verenigde Staten. Zowel de Nederlandse overheid als grote Nederlandse bedrijven zijn meer dan de Amerikaanse overheid en ondernemingen geneigd zich sociaal op te stellen.⁵ Burgers en Kalb wijzen erop dat de neerslag van het deïndustrialiseringsproces niet alleen vorm krijgt door nationale factoren, maar ook in sterke mate door specifieke lokale en temporele kenmerken en het karakter van de bedrijvigheid in kwestie.⁶ Volgens hen is de *hidden history* van de gemeenschap bepalend voor haar verdere ontwikkeling.⁷

De situatie in Lauradorp wijkt op het eerste oog op een tweetal punten af van die in andere Nederlandse arbeidersbuurten. De beroepsbevolking was er veel homogener samengesteld omdat alle gezinshoofden in de mijnen van het mijnbedrijf Laura en Vereeniging werkten. Bovendien vond er bij dit bedrijf een voor Nederlandse begrippen massaal ontslag plaats. In 1965 waren er nog 4.727 personen werkzaam in de mijnen Laura en Julia, die in negen jaar tijd allemaal hun baan zouden verliezen.⁸ Deze afwijkende kenmerken rechtvaardigen de verwachting dat de consequenties van de mijnsluitingen in Lauradorp ingrijpender waren dan die van fabriekssluitingen in andere Nederlandse arbeidersbuurten. Het is interessant te bekijken of de gevolgen van de mijnsluitingen in Lauradorp ook van die in andere Limburgse mijnwerkersbuurten afweken.

De ideaaltypische mijnwerkersgemeenschap

De Engelse socioloog Bulmer heeft op basis van een synthese van de kenmerken van mijnwerkersgemeenschappen over de hele wereld een ideaaltypische mijnwerkersgemeenschap ontwikkeld.⁹ Omdat afwijkingen van dit ideaaltypen duiden op contextuele factoren, is het een nuttig gereedschap bij de identificatie van de specifieke ontwikkeling van Lauradorp. Hierbij dient wel opgemerkt te

⁵ G. Anderiesen en A. Reijndorp, 'Rondkomen of vooruitkomen. Getto's in Nederland?', in: E. Bovenkerk en L. Brunt (eds.), *De andere stad. Achter de façade van de nieuwe stedelijke vitaliteit* (Amsterdam/Utrecht 1989) 159-188.

⁶ J. Burgers en D. Kalb, 'Economische herstructurering en lokale gevolgen. Drents Dorp, Eindhoven: industrialisering en de-industrialisering op buurtniveau', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 20 (1994) 25-42.

⁷ De term *hidden histories* is ontleend aan E.R. Wolf, *Europe and the people without history* (Berkeley 1982).

⁸ Dit aantal is inclusief de leerlingen van de Ondergrondse Vakschool en de bankwerkers- en electriciensopleiding. Bron: G. Brouns, *Uit de geschiedenis van Laura en Vereeniging* (Eygelshoven 1975) 56.

⁹ M.I.A. Bulmer, 'Sociological models of the mining community', *Sociological Review* 23 (1975) 61-92.

worden dat een model altijd een vereenvoudigde weergave van de werkelijkheid is, waarbij bepaalde eigenschappen meer nadruk krijgen om hun onderlinge samenhang aan te tonen.

Een mijnwerkersgemeenschap is volgens Bulmer een woongemeenschap waarvan het gros van de actieve beroepsbevolking in de mijnen werkt. De aard van het werk en het samenleven rondom de mijn beïnvloedt de sociale verbanden in de gemeenschap, zoals familiebanden, burenerelaties en vriendschappen. Er ontstaat een lokaal patroon van sociale interactie dat na verloop van tijd autonoom kan worden ten opzichte van de aanwezigheid van de mijnindustrie. De leden van de mijnwerkersgemeenschap zijn dan elkaars belangrijkste referentiegroep en ontwikkelen een lokale beroeps cultuur.¹⁰

De ideaaltypische mijnwerkersgemeenschap van Bulmer kent een negental kenmerken. Allereerst hebben de woonplaatsen van mijnwerkers meestal een perifere ligging ten opzichte van bestaande kernen omdat de vestiging van mijnbedrijven is gebonden aan de bereikbaarheid van de delfstoffen voorraad. De geïsoleerde ligging van de mijnwerkersgemeenschappen leidt tot het ontstaan van een sociaal-economische monocultuur. Wanneer alle plaatselijke mijnwerkers bij hetzelfde bedrijf werken, is er sprake van een company town met een grote afhankelijkheid van één werkgever. De belangen van het mijnbedrijf en de mijnwerkersbevolking ten aanzien van de lonen en de machtsverdeling zijn volgens Bulmer fundamenteel tegengesteld. De veeleisendheid, het gevaar en de onzekerheid van het werk in het ondergrondse mijnbedrijf geven het een slecht imago. In de mijnwerkersgemeenschap bestaat een geringe sociale en geografische mobiliteit. Het mijnwerkersberoep en de woonplaats 'gaan er over van vader op zoon'. Voor hun vrijetijdsbesteding oriënteren de mijnwerkers zich op de plaatselijke kerk, cafés en verenigingslokalen. Dit betekent volgens Bulmer dat er in de vrije tijd een sterke beroepsgemeenschap bestaat. Dat geldt althans voor de mannen. Zij werken buitenshuis en doen daar contacten op die ze continueren in de sfeer van de vrije tijd. De leefwereld van de mannen is echter strikt gescheiden van die van de vrouwen. Die van de vrouwen beperkt zich tot het huiselijke domein. Zij hebben hoofdzakelijk contact met burenerelaties en familie. Ook in de rolverdeling van de mijnwerkers en hun echtgenotes is er volgens Bulmer sprake van intergenerationele continuïteit. Tenslotte bestaan er in het ideaaltypische intieme en onderling verweven sociale verbanden op het gebied van werk, familie, vrijetijdsbesteding en buurschap. Gedeelde woon- en werkerervaringen over een langere termijn bestendigen deze verbanden. Betekenisvolle sociale interactie en sociale relaties beperken zich tot de woonplaats, waardoor een lokale mijnwerkers cultuur kan ontstaan.¹¹

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

Luchtfoto van de mijn Laura, 25-09-1951. Fotocoll. *Industriën Kerkrade, KLM*, foto graaf no: 27340.

Industrialisering in Lauradorp

Een burgerlijk-christelijk beschavingsoffensief

Tot de komst van de kapitaalintensieve mijnbouw was de economie van de latere Mijnstreek¹² overwegend agrarisch geïntendeerd en het gebied had tot die tijd geen grote industrie gekend. De overheid, de katholieke clerus en de mijnbedrijven vreesden dat een te snelle en ongecontroleerde industriële ontwikkeling in dit gebied zou leiden tot verpaupering, moreel verval en arbeidersopstanden. Deze angst zette hen ertoe aan in te grijpen om dergelijke situaties te voorkomen. De geestelijkheid en de mijnbedrijven trachtten de ontwikkeling van de mijnregio te controleren door activiteiten te ontplooiën op sociaal gebied.¹³ Omdat de interventie van deze partijen over het algemeen moraliserend van aard was, kan er gesproken worden van een beschavingsoffensief. Met hun activiteiten droegen Laura en Vereeniging en de katholieke clerus evenals 'beschavers' elders in Nederland een burgerlijk-christelijke moraal uit.¹⁴ In Lauradorp vertoonden zowel het particuliere mijnbedrijf Laura en Vereeniging als de katholieke clerus een paternalistische houding.

¹² Het gebied dat sinds de opkomst van de mijnindustrie de Mijnstreek werd genoemd, bestond uit het gebied tussen de hedendaagse gemeenten Kerkrade, Heerlen, Brunssum, Sittard en Geleen.

¹³ Kreukels, *Kolen en kompels*, 76-79; L. Kreukels, *Mijnarbeid: Volgzzaamheid en strijdbaarheid. Geschiedenis van de arbeidsverhoudingen in de Nederlandse steenkolenmijnen 1900-1940* (Maastricht 1986) 132-145; E.J.G. van Royen, 'Beheersaspecten in het huisvestingsbeleid', in: Klep e.a. (eds.), *Wonen in het verleden: 17e-20e eeuw. Economie, politiek, volkshuisvesting, cultuur en bibliografie* (Amsterdam 1987) 81-95; M. Stijnen, 'De criminaliteit in de gemeente Heerlen tussen 1900 en 1965 gezien in het licht van sociaal-economische ontwikkelingen', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* (SSEGL) 35 (1990) 82-139.

¹⁴ A. de Regt, 'Arbeiders, burgers en boeren: gezinsleven in de negentiende eeuw', in: T. Zwaan (ed.), *Familie, huwelijk en gezin in West-Europa. Van middeleeuwen tot moderne tijd* (Amsterdam 1993), 193-218; A. de Regt, 'Het ontstaan van het "moderne" gezin', in: *Ibidem*, 219-264, en A. Komter, J. Burgers en G. Engbersen, *Het cement van de samenleving. Een verkennende studie naar solidariteit en cohesie* (Utrecht 1999).

Het ontstaan van Lauradorp

De mijnen Laura en Julia van het particuliere mijnbedrijf Laura en Vereeniging in Eygelshoven begonnen respectievelijk in 1905 en in 1926 met de productie van steenkool. Een tekort aan arbeidskrachten in de regio zette Laura en Vereeniging in de jaren twintig aan tot de werving van werknemers in andere delen van Nederland en in het buitenland.¹⁵ Een gebrek aan huisvestingsmogelijkheden bemoeilijkte het aantrekken van mijnwerkers. Een ander probleem waar Laura en Vereeniging mee te maken had, was een groot verloop onder haar personeel. Daarnaast namen steeds meer gezinnen vanwege de woningnood de van elders afkomstige arbeiders als kostgangers in huis, waardoor hun woningen dikwijls overbevolkt raakten. Laura en Vereeniging vreesde situaties die 'het gezinsleven zouden ontwrichten' of zouden leiden tot 'zedelijke verwording'.¹⁶ Behalve het mijnbedrijf maakte ook de katholieke clerus zich zorgen over de gevolgen van de opkomst van de mijnbouw en de daarmee samenhangende woningnood. Zij voorzag slechte woon- en leefomstandigheden die in haar ogen konden leiden tot arbeidersverzet en geloofsafval.¹⁷

Vanuit deze belangengemeenschap gingen de katholieke kerk en Laura en Vereeniging eind jaren twintig over tot de planning en financiering van de bouw van de mijnwerkersgemeenschap Lauradorp op het grondgebied van de toenmalige gemeente Ubach-over-Worms, op een afstand van circa drie kilometer van de mijnzetel. De katholieke woningbouwvereniging Thuis Best zou het project realiseren. Laura en Vereeniging behield daarbij volledige zeggenschap over de woningen. In het streven naar een harmonieuze inpassing van de nieuwe beroepsgroep in de mijnregio, waarbij de arbeiders vertrouwd moesten blijven of raken met 'de traditionele Limburgse samenleving'¹⁸, bouwde Thuis Best de mijnwerkershuizen op enige afstand van de bestaande kernen in de vorm van een gemeenschap met het uiterlijk van een Limburgs dorp.¹⁹ Net als de ideaaltypische mijnwerkersgemeenschap kreeg Lauradorp een enigszins geïsoleerde ligging. De oorzaak daarvoor lag echter niet zozeer in de ligging van de kolenvoorraad, maar in de opvattingen van de plaatselijke woningbouwers. Tussen 1927 en 1931 bouwde Thuis Best ruim vierhonderd huizen in Lauradorp. Volgens de maatstaven van die tijd waren de woningen ruim en luxueus. In de ontwerpen van de woningen probeerde de woningbouwvereniging de voorwaarden te creëren voor de ontwikkeling van een huiselijk gezinsleven. In een poging de traditionele agrarische levensstijl van de streek met de moderne bestaanswijze te verbinden voorzag de architect de woningen allemaal van een

¹⁵ Brouns, *Uit de geschiedenis*, 45-56.

¹⁶ *Ibidem*, 57.

¹⁷ N.H.M. Tummers, 'Carboonkolonisatie', *Wonen Tu/BK, Tijdschrift voor huisvesting en omgeving* 19 (1974) 5-28; Kreukels, *Kolen en kompels*, 76-79; Kreukels, *Mijnarbeid*, 132-145; Van Royen, 'Beheersaspecten in het huisvestingsbeleid'; Stijnen, 'De criminaliteit in de gemeente Heerlen'.

¹⁸ Kreukels, *Landgraaf*, 25.

¹⁹ Tummers, 'Carboonkolonisatie', Brouns, *Uit de geschiedenis*, 57, en Kreukels, *Landgraaf*, 25.

Lauradorp, 1932. Fotocoll. gemeente Landgraaf.

tuin, waarin het mogelijk was groente te verbouwen en kleinvee te houden.²⁰ In de jaren twintig werd het patronaat, het Oratorium, geopend waar paters vormingsactiviteiten voor de mijnwerkerszonen organiseerden en dat tijdelijk als noodkerk functioneerde tot er begin jaren dertig een 'echte' kerk de deuren opende.²¹ Na de Tweede Wereldoorlog werd Lauradorp verder uitgebreid met ruimere maar monotoner vormgegeven woningen.

Tot de economische crisis van de jaren dertig bestond de bevolking van Lauradorp grotendeels uit buitenlanders, zoals Duitsers, Polen, Hongaren en Joegoslaven.²² De bevolkingssamenstelling op sociaal-economisch gebied was daarentegen zeer homogeen. Aangezien alleen arbeiders van Laura en Vereniging in aanmerking kwamen voor een woning in Lauradorp was het een *company town*. Vanwege de grote inspraak van Laura en Vereniging bij Thuis Best waren de bewoners niet alleen voor hun werk en inkomen, maar ook voor hun woning afhankelijk van hetzelfde mijnbedrijf. Dit had daardoor veel macht in de gemeenschap. Deze afhankelijkheid maakte het voor de Lauradorpse mijnwerkers moeilijk om in verzet te komen tegen hun werkgever. In de jaren dertig maakte het mijnbedrijf hiervan optimaal gebruik. Ten tijde van de crisis ontsloeg het mijnbedrijf eerst de buitenlandse werknemers, waardoor deze Lauradorp over het algemeen verlieten. Om de leegstand die zo ontstond weg te

²⁰ Tummers, 'Carboonkolonisatie'; Sociologisch Research Centrum Nijmegen, *Woningonderzoek Lauradorp* (Nijmegen 1956) 22; H.M.H. Goossens, *Ubach Over Worms. Van Overworms Kwartier tot Gemeente Landgraaf* (Ubach over Worms 1981) 349, en Kreukels, *Landgraaf* 25-27.

²¹ Goossens, *Ubach over Worms*, 352-359.

²² *Ibidem*, 350.

werken, dwong Laura en Vereniging Limburgse katholieke mijnwerkershuishoudens die vaak nog in de oude agrarische kernen woonden, deze woningen te betrekken door te dreigen met ontslag indien zij niet op dit aanbod ingingen. Zo begon de bevolkingssamenstelling in deze periode te veranderen van een overwegend buitenlandse naar een meer autochtone.

Controlesystemen

Hoewel de Lauradorpers in tegenstelling tot de rest van Nederland²³ aan het einde van de jaren vijftig de kerk nog frequent bezochten en daar sterke sociale controle op plaatsvond, achtte de katholieke geestelijkheid het nodig zelf het kerkbezoek van de mijnwerkersgezinnen na te trekken. Behalve het kerkbezoek trachtte de clerus de normen en waarden en de politieke oriëntatie van de Lauradorpers te achterhalen en te beïnvloeden. De clerus stonden daarvoor diverse instrumenten ter beschikking, zoals de biecht en huisbezoeken. Jan Extra²⁴ had tijdens een huisbezoek eens een aanvaring met de pastoor over de inhoud van zijn boekenkast:

"Toen de oudste zoon geboren is, kwam de pastoor op huisbezoek. Ik heb nogal veel boeken en ook nogal veel gelezen. Toen had ik daar een boek van Alexander Dumas: De Drie Muskietiers. Hij zegt: "Dat boek moet eruit!" Ik zeg: "Wat?" "Dat boek moet eruit!", zei hij weer. Ik zeg: "Dat boek blijft staan." "Nou ja", zegt ie, "het is maar De Drie Muskietiers, maar hij staat op de index!""²⁵

Afwezigheid in de kerk, lidmaatschap van de 'algemene', socialistisch georiënteerde mijnwerkersbond en links stersgedrag konden in de jaren dertig een goede reden zijn voor ontslag en konden later leiden tot huisuitzetting en een beperking van de promotiemogelijkheden.²⁶

Ook Laura en Vereniging controleerde het gedrag van de mijnwerkersgezinnen en wel via de woningbouwvereniging Thuis Best. Het had een woningopzichter en een woninginspectrice in dienst die uitzochten of de bevolking van Lauradorp zich volgens de gewenste burgerlijk-christelijke normen gedroeg. De woningopzichter behandelde vanuit zijn taakomschrijving klachten over de woningen, maar hij moest daarnaast de leefwijze van de gezinnen in de gaten houden en problemen of afwijkingen van de gewenste normen doorbrieven aan Laura en Vereniging. Uit een passage uit de correspondentie tussen de woningopzichter en het mijnbedrijf blijkt dat de gevolgen van ongewenst gedrag groot konden zijn:

²⁴ Om hun privacy te beschermen is bij de weergave van de persoonlijke ervaringen van de informanten gebruik gemaakt van pseudoniemen.

²⁵ Het betrof hier het dwingende advies van de rooms-katholieke clerus om bepaalde boeken niet te lezen, i.e. te verkopen of in de bibliotheek op te nemen. In de volksmond heette dit de index. De (echte) index was een door het Vaticaan opgestelde lijst van verboden boeken.

²⁶ Kreukels, *Kolen en kompels*, 115-116.

'Wat aangaat de gezinnen Merks en Daemen, gelieve U terstond tot huuropzegging over te gaan. Ongewenschte elementen die niet alleen blijk geven van slordige bewoning, doch ook den goede geest in hun omgeving bederven, dienen zoo spoedig mogelijk verwijderd te worden. Wat betreft het gezin Van de Berg zullen wij conform uw voorstel de toestand nog even aanzien. U wilt het gezin er echter wel op wijzen dat de zindelijkheid ernstig te wensen over laat en dat zulks terstond moet worden verbeterd'.²⁷

De woninginspectrices legden regelmatig huisbezoeken af om zich een beeld te vormen van de leefwijze van de mijnwerkersgezinnen en ook zij gaven hun bevindingen door aan het mijnbedrijf.²⁸

Door de Lauradorpers diverse voorzieningen aan te bieden, hun gedrag te controleren en bij afwijkingen met sancties te dreigen, konden de katholieke clerus en het mijnbedrijf hen een burgerlijk-christelijke leefwijze opleggen. Toch kende het bereik van dit beschavingsoffensief zijn grenzen.

'Kolonie'

Ondanks de pogingen van het mijnbedrijf en de clerus om de mijnwerkers en hun gezinnen te 'beschaven' en hen te laten integreren met de Limburgse bevolking, bleef de mijnwerkersbevolking jarenlang in sterke mate geïsoleerd. De belangrijkste oorzaak daarvoor lag in het negatieve imago van deze bevolkingsgroep bij de plaatselijke bevolking. Dat kenmerkte zich door vooroordelen. Zo zouden de mijnwerkers ruw en immoreel zijn. Het feit dat de bevolking van Lauradorp in de beginperiode hoofdzakelijk uit buitenlanders bestond, versterkte het negatieve imago. Met de komst van meer Limburgers vanaf de jaren dertig en de verbetering van de arbeidsvoorwaarden van de mijnwerkers na de Tweede Wereldoorlog verbeterde het imago van de mijnwerkersbevolking enigszins, maar het bleef overwegend negatief. Mijnwerkersgemeenschappen kregen de stempel 'kolonie' opgedrukt. Ook de ideaaltypische mijnwerkersgemeenschap van Bulmer kent een lage status. In het geval van Lauradorp was de slechte naam echter niet uitsluitend het resultaat van de aard van de werkzaamheden, maar tevens van de reactie van de Limburgers op de opkomst van de mijnindustrie.

Eigensinn

Een ander gebied dat de beschavers niet volledig in hun greep hadden was het *private* domein van de mijnwerkershuishoudens. Hoewel de meeste Lauradorpers in de jaren vijftig katholiek gelovig waren, onderschreven zij niet langer alle katholieke gedragscodes. Onder druk van de controle door de beschavers vertoonden zij in de publieke sfeer, *on stage*, meestal het sociaal wenselijke katholieke gedrag, terwijl ze zich binnenshuis, *off stage*, steeds meer van de katholieke

²⁷ SHCL, Archief Laura en Vereeniging: Correspondentie met de woningopzichter van Lauradorp 1923-1954.

²⁸ Van Royen, 'Beheersaspecten in het huisvestingsbeleid'.

normen distantieerden. Het stemgedrag van de Lauradorpers bij de Provinciale Statenverkiezingen in 1956 bewijst dergelijk gedrag. Ondanks dat een ruime meerderheid van de bevolking van Lauradorp katholiek was, stemde slechts 59 procent van alle stemmende Lauradorpers op de Katholieke Volkspartij (KVP) en maar liefst 36 procent op de Partij van de Arbeid (PvdA).²⁹

Door zich in de privé-sfeer af te keren van de kerkelijke leefregels, beoefende een groot deel van de mijnwerkershuishoudens *Eigensinn* ten aanzien van de katholieke kerk als instituut. Deze term duidt op alle vormen van 'verborgen' verzet, waarbij rekening wordt gehouden met de hoge 'kosten' van openbaar protest en de geringe opbrengst die dit genereert.³⁰ Het was dus een bewuste keuze van de mijnwerkers en de mijnwerkersvrouwen om hun 'afvalligheid' niet publiekelijk te laten merken omdat zij de 'kosten' van een openbare schending van de katholieke leefregels te hoog vonden. Het kon immers verstrekken-gevolgen hebben voor hun inkomens- en woonsituatie. Daarom besloten zij hun gedrag in de publieke levenssfeer af te stemmen op de gedragscriteria van de beschavers en waken zij daar uitsluitend in het *private* domein van af.

In tegenstelling tot de katholieke leefregels, incorporeerden de Lauradorpers de burgerlijke normen over het algemeen wel. Vanuit hun lage status en negatieve imago hadden zij een zekere drang ontwikkeld het tegendeel te bewijzen. Zij waren geen 'ruw' en 'immoreel' gezelschap, maar juist 'nette' en respectabele arbeiders. Vandaar dat zij zich zowel in de publieke als de *private* sfeer aan de burgerlijke normen conformeerden.

Betrokkenheid en distantie

Hoewel de kameraadschap en de solidariteit in de mijnen van Laura en Vereniging groot waren, waren de sociale contacten in Lauradorp enigszins beperkt. De Lauradorpers ontmoetten elkaar in het mijnbedrijf, via het verenigingsleven, in de kerk, in winkels en in andere openbare gelegenheden. Dankzij deze ontmoetingen leerden zij elkaar oppervlakkig kennen en ontstond er publieke familiariteit. Op grond van de vergelijkbare woon- en werkervaringen ervoeren de mijnwerkers en hun gezinnen ook een bepaalde verwantschap met elkaar, waardoor zij institutioneel familiair waren. Daarvoor hoefden zij elkaar niet persoonlijk te kennen. Het feit dat de gezinshoofden allemaal tot dezelfde beroepsgroep behoorden, voedde de verwachting dat alle bewoners van Lauradorp dezelfde normen en waarden hanteerden. Vanuit de institutionele familiariteit ontwikkelden de Lauradorpers een *imagined community* en vormden zij elkaars normatieve referentiegroep.³¹ Deze vorm van sociale cohesie is volgens Bulmer typerend voor gemeenschappen waarin personen die tot dezelfde beroepscategorie behoren zich met elkaar verwant voelen en zichzelf definiëren in termen van hun beroepsgroep.³² Behalve de gedeelde woon- en

²⁹ Stadsarchief Heerlen, Bron Z42: *Demografische gegevens* (Heerlen 1956) tabel 14.

³⁰ A. Lütke, 'Practising Eigensinn: Workers beyond domination and resistance', *Focaal* 19 (1992) 16-36.

³¹ Zie ook: T. Blokland-Potters, *Wat stadsbewoners vindt. Sociale relaties in een actieslandswijk* (Karnepers 1998) 109-115.

³² Bulmer, 'Sociological models of the mining community'.

werkervaringen die Bulmer onderscheidde, speelde in Lauradorp tevens het gevoel tot de arbeidersklasse te behoren een rol bij de totstandkoming van de institutionele familiariteit en de *imagined community*.³³

Hoewel er in Lauradorp aan een aantal belangrijke voorwaarden voor sterke sociale cohesie was voldaan, bewaarden de Lauradorpers een zekere distantie ten opzichte van elkaar. De institutionele en de publieke familiariteit gingen zelden over in *private* familiariteit.³⁴ In tegenstelling tot de algemeen veronderstelde situatie in arbeidersbuurten waren de publieke en de private sfeer in Lauradorp strikt gescheiden gehelen. De contacten tussen de volwassen buurtbewoners waren te typeren als 'verbindingen'. Dat zijn sociale relaties waarbij mensen een zekere affiniteit delen en handelen op basis van veronderstelde gemeenschappelijke waarden.³⁵ Deze zijn minder intiem dan de zogenaamde 'banden', die de sociale relaties in het ideaaltype van Bulmer kenmerken.

Een belangrijke oorzaak voor de beperkte intimiteit van de sociale relaties is het overwegend burgerlijk-christelijk normen- en waardenpatroon van de Lauradorpers ten aanzien van de contacten in de buurt. Lenie Vaessen verwoordt dit als volgt:

'Met de burens was dat gewoon goeiedag en even een praatje maken over het weer of zo en dat was het dan ook. Dan blijft het contact het beste zeggen ze altijd hè. Ja, en om zo over de vloer te komen, dat is niet mijn stijl zoiets. Dat hou ik niet van.'

Zij vond het net als de meeste andere Lauradorpers onfatsoenlijk om vaak bij de burens in huis te komen. Mede onder invloed van het burgerlijk-christelijke beschavingsoffensief beschouwden zij de woning het *private* domein, dat niet zonder gegronde reden of uitnodiging betreden mocht worden. Een andere reden om de privé-sfeer zo veel mogelijk van anderen af te schermen was het mogelijke gevaar dat de inkomens- en woonsituatie van een groot aantal gezinnen kon lopen, indien te veel personen kennis konden nemen van de *Eigensinn* die zij beoefenden.

Rationele en normatieve burenhulp

Ondanks de relatief geringe intimiteit tussen de burens in Lauradorp, konden zij vrijwel altijd bij elkaar terecht voor hulp. Jan Extra vertelde dat hij en de burens elkaar voornamelijk praktische hulp boden:

'Als je vroeger middagdienst had en de kolenboer kwam hout of slijk brengen, dan was het hout al opgestapeld in de stal als je thuiskwam. En de buurman die had stoflongen. Daar maaide je dan gewoon het gras. En daar deed je weer wat anders. Of iemand kocht bijvoorbeeld een ladder waar we dan allemaal gebruik van mochten maken.'

³³ De mijnwerkersbevolking beschouwde zichzelf als arbeiders op basis van het strikte hiërarchische onderscheid in het mijnbedrijf en daarbuiten (Zie Bouwens, *Mijnstempels*, 35-37).

³⁴ Blokland-Potters, *Wat stadsbewoners bindt*, 153-156.

³⁵ *Ibidem*, 124-130.

Lauradorp, 2000. Foto Sophie Bouwens, Utrecht.

Naast deze vormen van hulpbetoon gaven de Lauradorpers elkaar soms morele steun. Het verlenen van burenhulp was voor veel Lauradorpers weliswaar een gegronde reden om bij elkaar over de vloer te komen, maar zij dienden elkaars privacy daarbij zo veel mogelijk te respecteren.

De behulpzaamheid onder de Lauradorpers kent verschillende achtergronden. Tot het einde van de Tweede Wereldoorlog was de levensstandaard van de bewoners van Lauradorp laag en waren de verzorgingsarrangementen van het mijnbedrijf en de overheid nog vrij onbeduidend. De onderlinge hulp had in die periode een overwegend instrumenteel-rationele basis. De bestedingsmogelijkheden van de mijnwerkershuishoudens waren beperkt, maar dankzij de burenhulp waren zij in staat zich het een en ander te permitteren. Na de Tweede Wereldoorlog werden de Nederlandse verzorgingsstaat en de sociale voorzieningen van het mijnbedrijf sterk uitgebreid en stegen de lonen van de mijnwerkers, waardoor de mijnwerkersgezinnen in relatieve welvaart leefden. Hoewel de Lauradorpers vanaf die tijd in financieel opzicht minder op elkaar waren aangewezen, was er nog volop sprake van onderlinge hulp. De impliciete wederkerigheid van het hulpbetoon maakte het tot een soort verzekering die de mijnwerkers bij eventuele tegenslagen in de toekomst veel geld kon besparen.

Naast rationele overwegingen lagen er normatieve factoren ten grondslag aan de burenhulp. De institutionele familiariteit speelde hierbij een rol. Zij bestond erin dat de Lauradorpers elkaar als gelijken beschouwden en wederzijdse gevoelens van affiniteit ontwikkelden. Daardoor ervoeren zij een relatief lage drempel om elkaar om hulp te vragen of deze aan te bieden. Daarbij kwam

dat burenhulp volgens hen bij een goed buurschap hoorde en ze gingen ervan uit dat de andere Lauradorpers die opvatting met hen deelden. De institutionele familiariteit gaf zo tevens een waarde-rationele basis aan de burenhulp.

De onderlinge hulp in Lauradorp kwam volgens veel mijnwerkers bovendien voort uit de solidariteit die de mijnwerkers op hun werk ontwikkelden. Deze was het resultaat van een combinatie van instrumenteel-rationele oriëntatie en normatieve factoren. Ook Bulmer wijst erop dat de onderlinge hulp van de mijnwerkers in de mijnen terugkomt in de mijnwerkersgemeenschappen in de vorm van burenhulp.³⁶ De arbeidssituatie in de mijnen beïnvloedde in dit opzicht de waarden en normen en het gedrag in de sfeer van de reproductie.

Evenals in andere Nederlandse arbeidersbuurten gingen de huiselijkheid en de privatisering van het gezinsleven na de Tweede Wereldoorlog in Lauradorp hand in hand met een sterke betrokkenheid bij de buurt.³⁷ Deze uitte zich niet alleen in onderling hulpbetoon, maar tevens in een grote inzet voor de plaatselijke verenigingen en organisaties.

Gezelligheid, afleiding en zelfverwezenlijking

Lokale verenigingen en cafés waren net als in veel Engelse mijnwerkersgemeenschappen belangrijke ontmoetingsplaatsen in Lauradorp.³⁸ Zij boden de bevolking de gelegenheid elkaar te treffen zonder elkaars privé-domein te betreden. De meeste mijnwerkers en mijnwerkersvrouwen waren aangesloten bij één of meerdere plaatselijke verenigingen of organisaties. Het besturen van een vereniging of organisatie was over het algemeen een bezigheid die meer voorkwam onder de middenklasse dan onder de arbeidersklasse. Desondanks bekleedden na de Tweede Wereldoorlog behalve beambten veel mijnwerkers een bestuursfunctie bij de verenigingen van Lauradorp. Deze vorm van vrijwilligerswerk was voor hen een belangrijke manier om zichzelf te verwezenlijken. De bestuursfuncties van de gemengde verenigingen werden allen door mannen bezet. De mijnwerkersvrouwen waren dikwijls lid van één van de comités die zich met 'typisch vrouwelijke' zaken bezighielden. Deze taakverdeling duidt op een zekere rollensegregatie in het verenigingsleven. Dit komt overeen met de situatie in het ideaaltipe van Bulmer.

De verenigingen in Lauradorp waren grotendeels parochiegebonden. De decennia na de Tweede Wereldoorlog worden door de grote inbreng van de geestelijkheid in het gemeenschapsleven van de hele Mijnstreek wel beschouwd als het hoogtepunt in de periode van 'het rijke Roomse leven'.³⁹ De katholieke clerus participeerde in het verenigingsleven op grond van haar beschavingsdrang. Zij deed dat in de hoedanigheid van geestelijk adviseurs die in elk r.k. verenigingsbestuur zetelden. Hun taak was de verenigingen en hun leden attent te maken op het belang van het katholieke geloof en daarnaast te

³⁶ Bulmer, 'Sociological models of the mining community'.

³⁷ Zie De Regt, 'Het ontstaan van het moderne gezin'.

³⁸ Vgl. N. Dennis, F. Henriques en C. Slaughter, *Coal is our life* (London 1956).

³⁹ Kreukels, *Kolen en kampels*, 136-138.

controleren in hoeverre zij zich volgens de katholieke normen gedroegen. Zo ontzegde men personen met een andere religie het lidmaatschap van een vereniging om het katholieke karakter van het verenigingsleven te waarborgen.

Op voorwaarde van de erkenning van een vereniging door het bisdom, dat een geestelijk adviseur vereiste, steunde Laura en Vereeniging de verenigingen in Lauradorp. Het mijnbedrijf deed dat zowel in financiële zin als materieel door hen te voorzien van een gemeenschapshuis, materialen en soms speciale accommodaties en complete uitrustingen. Hoewel zij het niet afkeurden, waren sommige mijnwerkers ervan overtuigd dat deze vorm van industrieel paternalisme een middel was om de reproductie van de arbeid veilig te stellen. Het verenigingsleven bood immers afleiding van de veeleisende mijnarbeid. Bovendien vergrootte het paternalisme van het mijnbedrijf de loyaliteit van de werknemers en gaf de steun aan verenigingen het mijnbedrijf een goede naam als werkgever, wat in haar voordeel kon werken bij het aantrekken van nieuw personeel. De aanwezigheid van geestelijk adviseurs waarborgde tenslotte het katholieke karakter van het verenigingsleven. Laura en Vereeniging steunde het verenigingsleven in Lauradorp dus niet slechts uit liefdadigheid, maar uit rationele overwegingen die mede voortkwamen uit haar 'beschavingsdrang'.

Naast de activiteiten in het lokale verenigingsleven ontplooidde de bevolking in haar vrije tijd diverse activiteiten in en rond het huis. Deze waren dikwijls van oudsher kenmerkend voor de regio en werden door de mijnbedrijven en de clerus gestimuleerd in het kader van de integratie met de plaatselijke bevolking. Zo hadden vrijwel alle woningen een moestuin waarin de mijnwerkers kleinvee hielden en groenten en fruit teelden, die na de oogst door de vrouwen werden ingemaakt.⁴⁰

Moderne mijnwerkersgezinnen

Traditionele taakverdeling

De mijnwerkersgezinnen van Lauradorp kenmerkten zich na de Tweede Wereldoorlog door een traditionele taakverdeling. De man werkte buitenshuis en verdiende het gezinsinkomen. De vrouw zorgde voor het huishouden en de kinderen. De mijnwerkers namen behalve het kostwinnerschap nog de verantwoordelijkheid voor de tuin en het technisch onderhoud van de woning op zich. Deze taakverdeling was destijds in de meeste Nederlandse huishoudens gemeengoed.⁴¹ De huiselijke taakverdeling in het ideaaltipe van Bulmer komt hiermee overeen.

Net als in het ideaaltipe en in Engelse mijnwerkersgemeenschappen lag de zorgtaak van de vrouwen zowel besloten in het waarden- en normenpatroon

⁴⁰ *Ibidem*, 69.

⁴¹ C. Brinkgreve, 'Mannen en vrouwen: verschuivingen in macht en identiteit', in: T. Zwaan (ed.), *Familie, huwelijk en gezin in West-Europa* (Amsterdam 1993) 298-311, en De Regt, 'Het ontstaan van het "moderne" gezin'.

van de mannen als dat van de vrouwen.⁴² De meeste mijnwerkerskoppels waren het erover eens dat de man na het huwelijk of de geboorte van een kind verantwoordelijk was voor het gezinsinkomen en dat de vrouw zich vanaf dat moment op de zorg voor het huishouden en de kinderen moest richten. Deze opvattingen kwamen deels voort uit het burgerlijk-christelijke gedachtegoed dat de katholieke kerk en het mijnbedrijf door middel van hun beschavingsoffensief poogden te verbreiden. Zo werd de mijnwerkersbevolking in een campagne uit de jaren vijftig gewezen op het belang van het moederschap en een huiselijk gezinsleven in het zware mijnwerkersbestaan, en geboden katholieke gedragsregels de vrouw haar echtgenoot vanaf het huwelijk tot de dood te verzorgen.⁴³

Hoewel het merendeel van de mijnwerkersvrouwen de zorg voor het huishouden en de kinderen wel als een plicht ervoer, waren het de mannen die de grootste waarde hechtten aan de traditionele rolverdeling. Ondanks het feit dat sommigen van hen de ondergrondse arbeid bij voorbaat tegenstond en het dikwijls betekende dat hun echtgenotes voortdurend in angst leefden, hadden zij na hun huwelijk of de geboorte van een kind gekozen voor het beroep van mijnwerker. Het relatief hoge loon dat zij daarmee konden verdienen, stelde hen in staat hun kostwinnerschap te garanderen. Zij achtten dat niet alleen van belang vanuit een verburgerlijkt normen- en waardenpatroon, maar tevens omdat het een mannelijke status met zich meebracht. Dit mannelijke ethos is kenmerkend voor arbeidersculturen.⁴⁴

Ook veranderende opvattingen over ouderschap en opvoeding speelden een rol bij de functiescheiding in de mijnwerkershuishoudens. De gestegen welvaart leidde er na de Tweede Wereldoorlog toe dat kinderen een heel andere positie in het gezin kregen dan voorheen. De mijnwerkers en mijnwerkersvrouwen waren het er in toenemende mate over eens dat kinderen persoonlijke aandacht verdienden. Deze konden de vrouwen hen als huismoeders optimaal bieden. Dat de vrouw thuis bleef, was het resultaat van het feit dat de beloning voor vrouwen lager was dan die voor de mijnwerkers. Verder was het destijds nog vrij gebruikelijk vrouwen te ontslaan zodra zij gingen trouwen of zwanger werden. Onder andere bij Laura en Vereniging was dit de gebruikelijke gang van zaken. Tot slot was het in Nederland van oudsher het geval dat de vrouw voor de kinderen zorgde en dat zij dit in haar seksespecifieke opvoeding had meegekregen.⁴⁵

De mijnwerkersvrouwen speelden een essentiële rol in de reproductie van de arbeid. Dit was voor de mijnbedrijven en de mijnwerkers een reden om hen af te schermen van de 'onreinheid' van het ondergrondse werk. Maar de zwaarte van de ondergrondse arbeid was zeker niet de belangrijkste reden voor de strikte taakverdeling in de mijnwerkersgezinnen. Veel mijnwerkers waren immers

⁴² Dennis et al., *Coal is our life*.

⁴³ N. van de Besselaar, I. Crutzen, H. Theunissen en T. Vaes, *Mijnwerkersvrouwen: een vergeten groep* (Sittard 1979).

⁴⁴ P. Willis, *Learning to labour. How working class kids get working class jobs* (Hampshire 1977).

⁴⁵ Brinkgreve, 'Mannen en vrouwen'.

juist ondergronds gaan werken om hun kostwinnerschap te kunnen handhaven. De keuze voor het ondergrondse werk was in die gevallen niet de oorzaak van de functiescheiding, maar juist het gevolg daarvan. Bovendien waren de mannen wel in staat om naast hun werk nog bijna dagelijks in hun tuin te werken of zich voor een vereniging in te zetten.

Andere redenen voor de gesegregeerde taakverdeling van de mannen en vrouwen in het huishouden waren het nog grotendeels ontbreken van huishoudelijke apparaten en het feit dat de mijnwerkersgezinnen hun levensritme aan de wisselende werktijden van de mannen aanpasten.

Hoewel de werkzaamheden van huisvrouwen over het algemeen wel waardering met zich meebrachten, bleven de resultaten van de huishoudelijke arbeid onzichtbaar. Sommige huisvrouwen hadden daardoor de behoefte buitenshuis diverse activiteiten te ontplooiën om zich te bewijzen en zich op andere gebieden te ontwikkelen. In vrijwilligerswerk voor verenigingen of andere organisaties vonden zij vaak de mogelijkheid dit te realiseren.

Sociale reproductie?

De mijnwerkers en mijnwerkersvrouwen die na de Tweede Wereldoorlog in het huwelijk traden, waren hoofdzakelijk afkomstig uit vooroorlogse gezinnen met twee tot veertien kinderen. Zelf hadden zij één tot vier kinderen. In andere Limburgse huishoudens lag het kindertal na de Tweede Wereldoorlog hoger. Het relatief lage kindertal van de mijnwerkersgezinnen was het resultaat van de toegenomen welvaart en een daarmee samenhangende opinieverandering ten aanzien van opvoeding. De gestegen levensstandaard had tot gevolg dat de economische betekenis van kinderen in de mijnwerkershuishoudens afnam. De economische noodzaak van een groot aantal kinderen was verdwenen. Daarnaast en daardoor veranderden zoals gezegd de ideeën over opvoeding. De opvatting dat kinderen zich optimaal moesten kunnen ontwikkelen, werd de algemene norm. Deze overtuiging woog voor de meeste mijnwerkerskoppels zwaarder dan de katholieke leefregel om zo veel mogelijk kinderen op de wereld te zetten. Zij deden daarom in toenemende mate aan (natuurlijke) geboortebepaling, terwijl de kerk dit destijds nog streng veroordeelde.

Vanuit de burgerlijke pedagogische moraal konden de mijnwerkers en de mijnwerkersvrouwen na de oorlog steeds meer waardering opbrengen voor een goede opleiding. De 'tegenschoolcultuur'⁴⁶ die in de jeugd van de meeste mijnwerkers een grote rol speelde, verloor terrein aan de middenklassenormen ten aanzien van onderwijs. Net als in veel andere Nederlandse arbeidershuishoudens zagen de mijnwerkershuishoudens onderwijs in toenemende mate als mobiliteitskanaal.⁴⁷ Onder invloed van deze opinieverandering steeg het opleidingsniveau van de generatie mijnwerkerskinderen van na de Tweede

⁴⁶ Willis, *Learning to labour*.

⁴⁷ De Regt, 'Het ontstaan van het "moderne" gezin', en T. Zwaan, 'De verbroken vierenheid: een interpretatie van recente transitie', in: T. Zwaan (ed.), *Familie, huwelijk en gezin in West-Europa*, 265-297.

Lauradorp, 2000. Foto Sophie Bouwens, Utrecht.

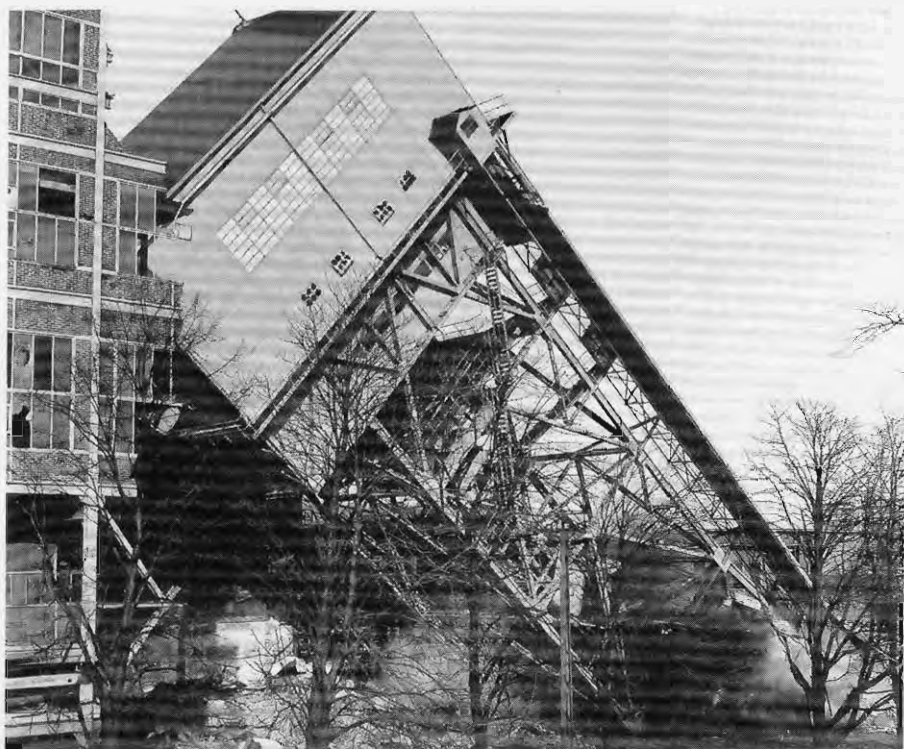
Wereldoorlog ten opzichte van dat van hun ouders. In dit opzicht week de situatie van Lauradorp af van die in het ideaaltype van Bulmer waar sprake is van sociale reproductie.

Vanwege de gescheiden taakverdeling, het beperkte kindertal en de grotere waarde die men aan de individuele ontplooiing van hun kinderen ging hechten, zijn de mijnwerkersgezinnen van na de Tweede Wereldoorlog te typeren als zogenaamde moderne gezinnen.⁴⁸

Mijnwerkersgemeenschap Lauradorp

In de periode van mijnbouw waren wonen en werken nauw met elkaar verbonden in Lauradorp. Alle gezinshoofden werkten bij het mijnbedrijf Laura en Vereniging. Op basis van gedeelde werk- en woonervaringen en hun sociale positie ontwikkelden de bewoners van Lauradorp een gemeenschappelijke cultuur. De bevolking van Lauradorp was overwegend katholiek gelovig, maar een deel beoefende in de huiselijke sfeer reeds *Eigensinn* ten aanzien van de bijbehorende leefregels. Verder waren de Lauradorpers elkaars belangrijkste referentiegroep en was de lokale sociale participatie hoog. Ondanks hun gevoel deel uit te maken van de arbeidersklasse vertoonden de Lauradorpers verburgerlijkte opvattingen en gedragingen ten aanzien van nabuurschap, de huiselijke taak-

⁴⁸ De Regt, 'Het ontstaan van het "moderne" gezin', en T. Zwaan, 'De verbroken vierenheid: een interpretatie van recente transitie's'.

Afbraak schacht II van de mijn Laura, 12-11-1970. Fotocoll. Industrion, Kerkrade.

verdeling en opvoeding. Tenslotte was de mijnwerkerscultuur doordrongen van regionale, i.e. Limburgse elementen. Op de laatste twee punten week het leven in Lauradorp af van dat in de ideaaltypische mijnwerkersgemeenschap van Bulmer. Het is de vraag wat de sluiting van de mijnen van Laura en Vereniging voor het gemeenschaps- en gezinsleven in Lauradorp betekende.

De mijnsluitingen

Diverse factoren, zoals de opkomst van goedkopere en gebruiksvriendelijkere energiebronnen, leidden ertoe dat minister van Economische Zaken Den Uyl zich in 1965 genoodzaakt zag de Limburgse mijnbouw aan banden te leggen. Hij maakte dit besluit bekend in de Eerste Mijnnota. Vier jaar later bleek minister De Block in de Tweede Mijnnota al uit te gaan van een algehele beëindiging van de mijnbouw in Limburg. Minister Langman kondigde in de Derde Mijnnota aan de mijnindustrie in 1974 helemaal stil te zullen leggen. In 1968 sloot de mijn Laura en in 1974 volgde de Julia.⁴⁹

⁴⁹ Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 293-344 en 397-424; Breij, *De mijnen gingen open, de mijnen gingen dicht*, 147-162.

Parallel aan het sluiten van de mijnen trachtte de overheid nieuwe werkgelegenheid aan te trekken voor het mijngebied. Aanvankelijk was de aandacht daarbij hoofdzakelijk gericht op industriële ondernemingen⁵⁰, maar vanaf het einde van de jaren zeventig begon het accent te verschuiven naar de dienstensector.⁵¹ De mijnbedrijven ontvingen subsidie om nieuwe bedrijven op te richten. In vergelijking met de andere mijnbedrijven creëerde Laura en Vereniging veel nieuwe banen voor haar personeel door een relatief groot aantal stabiele dochterondernemingen op te richten, zoals Pionier Laura, Laura Motoren, Laura Metaal en de steenfabriek Nievelsteen.⁵² Het kostte de mijnwerkers dikwijls grote moeite zich aan de arbeidsomstandigheden in de nieuwe bedrijven aan te passen. Het werk was met name fysiek veel minder veeleisend en tastte zo de mannelijke status die de mannen als mijnwerker kenden aan.

De meeste herplaatste mijnwerkers kregen een inkomensdaling te verwerken, nadat de inkomenssuppletie op grond van een artikel uit het EGKS-verdrag na twaalf tot dertig maanden afliep.⁵³ Behalve overgeplaatst, werden veel mijnwerkers vervroegd gepensioneerd of (gedeeltelijk of geheel) afgekeurd en vonden verschillende mijnwerkers werk over de grens. Op die manier bleven de werkloosheidscijfers aanvankelijk laag.⁵⁴ Toen echter diverse nieuw aangetrokken bedrijven failliet gingen, moesten de daar herplaatste mijnwerkers opnieuw op zoek naar een baan.

Deïndustrialisering in Lauradorp

Van huur- naar koopwoningen

Tijdens de mijnsluitingen zijn veel Limburgse mijnwerkerswijken van vóór 1930 gesloopt in verband met hun gebrekkige onderhoudstoestand of blijvende mankementen.⁵⁵ Ook de woningen in Lauradorp vertoonden allerlei gebreken en tekortkomingen. Zo waren de meeste woningen slecht onderhouden, beschikten de huizen uit de jaren twintig nog niet over een douche of een bad, en waren de oudste woningen volgens de maatstaven van de jaren zeventig nogal klein. De woningbouwvereniging Thuis Best verloor met de sluiting van het mijnbedrijf haar belangrijkste financier⁵⁶. Desondanks zijn de woningen in Lauradorp niet afgebroken. Op 1 oktober 1968 werd Thuis Best weliswaar opgeheven, maar het droeg haar eigendommen over aan de pensioenfondsen van het mijnpersoneel, die beiden inmiddels deel uitmaakten van het Administratiekantoor Zuid-

⁵⁰ Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 300-305, 372-395, 408-414, 461-490.

⁵¹ J.M.G. Derix, *Perspectief voor Limburg. Stappen en obstakels in het beleid rond de perspectievennota Limburg, 1965-1990* (Leeuwarden 1990) 78-121, en W.M. Derks, *Zuid-Limburg: 25 jaar herstructurering* (Maastricht 1990).

⁵² Brouns, *Laura en Vereniging*, 124-125; Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 485, 488.

⁵³ Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 290-293, 506.

⁵⁴ *Ibidem*, 470-482.

⁵⁵ *Ibidem*, 519-520.

⁵⁶ Zie ook Van Royen, 'Beheersaspecten van het huisvestingsbeleid'.

Limburg (AZL).⁵⁷ Ten tijde van de mijnsluitingen probeerde het AZL de huurwoningen in Lauradorp aan de bewoners te verkopen, zodat zij het aanpassen en renoveren van de woningen voor eigen rekening konden nemen. Vanwege de lage prijzen en het dankzij diverse maatregelen op dat moment nog enigszins gehandhaafde inkomensniveau, gingen veel huishoudens gretig op dat aanbod in.⁵⁸

Veel bewoners verbouwden de gekochte woningen of knapten ze op. Het AZL paste de overgebleven huurwoningen geleidelijk aan de heersende maatstaven aan. De mogelijkheid tot het kopen van de huurwoningen leidde zo niet alleen tot een toenemende gebondenheid van de bewoners aan hun woning, maar ook tot een diversificatie en kwalitatieve verbetering van de woningvoorraad, waardoor het imago en het vestigingsklimaat van Lauradorp verbeterden.

Bevolkingssamenstelling

Hoewel zich in de jaren dertig en na de Tweede Wereldoorlog veel Limburgers in Lauradorp vestigden, was een deel van de lokale mijnwerkersbevolking nog afkomstig uit andere delen van Nederland en uit het buitenland. Op regionaal niveau leidden de mijnsluitingen tot een grootschalige remigratie van deze 'vreemdelingen'. In verband met nieuwe banen elders verliet tevens een aantal Limburgse mijnwerkers het mijngebied. In de jaren zeventig kreeg de Oostelijke Mijnstreek daardoor te kampen met een vertrekoverschot. De wegtrekkende Limburgers waren hoofdzakelijk jongeren, die het meest kansrijk waren op de arbeidsmarkt.⁵⁹ Deze selectieve migratie deed zich in Lauradorp nauwelijks voor door de verkoop van de woningen en de daarmee samenhangende vooruitgang van het vestigingsklimaat en het imago. Ook de relatief grote inspanningen van Laura en Vereeniging om in de regio vervangende werkgelegenheid te scheppen hadden hier een gunstige uitwerking. Het vertrek van kansrijke personen was in Lauradorp dus relatief gering, waardoor het risico van de onderklassevorming waar Wilson op wees⁶⁰, klein was.

Dankzij de inspanningen van de overheid en Laura en Vereeniging om de mijnwerkers aan vervangend werk te helpen bleef het aantal werklozen in Lauradorp beperkt. De vele afvloeiingen door middel van vervroegde pensionering en arbeidsongeschiktheid en de grensoverschrijdende pendel droegen hieraan bij, hoewel de mijnwerkers de vervroegde pensioneringen en de afkeuringen veelal als 'gedwongen werkloosheid' ervoeren.

Behalve een vertrekoverschot kende de Oostelijke Mijnstreek ten tijde van de mijnsluitingen een dalende huwelijksvruchtbaarheid.⁶¹ Evenals in de rest van Nederland⁶² was dat het gevolg van veranderende ideeën en mogelijkheden ten

⁵⁷ SHCL, Archief Laura en Vereeniging; Correspondentie met Thuis Best over beheer woningen in Lauradorp, 1966-1968.

⁵⁸ P. Trompeter, *Landgraaf: toen en nu* (Hulst 1995), 42; Bouwens, *Mijnstempels*, 128.

⁵⁹ Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 386-389, 405-450, 473, 504-505.

⁶⁰ Wilson, *The truly disadvantaged*.

⁶¹ Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 516.

⁶² Zwaan, 'De verbroken veteenheid'.

aanzien van geboortebeperving, opvoeding en ouderschap. In die periode gingen bovendien meer Nederlandse vrouwen werken⁶³, wat ertoe leidde dat zij later en minder kinderen kregen. In Lauradorp was de afname van het geboortecijfer in de periode van de mijnsluitingen minder explosief dan in haar directe omgeving omdat de huwelijksvruchtbaarheid al sinds het eerste decennium na de Tweede Wereldoorlog daalde.

Manifeste ontkerkelijking

Na de Tweede Wereldoorlog was er bij een deel van de Lauradorpers reeds op latente wijze sprake van secularisatie, die zich uitte in de vorm van *Eigensinn* in de privé-sfeer. In de tweede helft van de jaren zestig begon het kerkbezoek van de Lauradorpers drastisch af te nemen. Deze manifeste vorm van ontkerkelijking viel dus min of meer samen met het mijnsluitingsproces. Met het verdwijnen van het paternalistische mijnbedrijf verloor de katholieke kerk dan ook een belangrijke machtsbasis. Bij de nieuwe werkgevers, die geen paternalistische drijfveer hadden, had de kerk zelden of nooit wat in te brengen. Openbaar onkerkelijk gedrag vormde niet langer een risico voor het behoud van een baan en daarmee het gezinsinkomen en de woning.

De kerk had met de mijnsluitingen weliswaar veel van haar macht verloren, maar de oorzaken voor de manifeste ontkerkelijking lagen ook elders. Door de toegenomen welvaart na de Tweede Wereldoorlog waren steeds meer mijnwerkersgezinnen in het bezit gekomen van een radio en een televisie en was hun mobiliteit toegenomen. Met name in de jaren zestig kwamen zij op deze wijze in aanraking met andere denkbeelden en levensstijlen, waardoor ze zich realiseerden dat de katholieke leefwijze niet zaligmakend was. Het kon blijkbaar anders. Dat bracht veel Lauradorpers die de kerkleer nog trouw waren, aan het twijfelen over de correctheid van de katholieke kerkleer. Daarnaast gaven diverse ontwikkelingen binnen de kerk als instituut reden tot twijfel. In de jaren zestig keerden veel katholieke geestelijken de kerk de rug toe. Zij hadden onder andere moeite met het celibaat dat zij in ere moesten houden. De grote hoeveelheid uittredingen spoorde de Lauradorpers aan de katholieke leefregels ter discussie te stellen. Verder gooiden paus Johannes XXIII en paus Paulus VI volgens sommige Lauradorpers 'de knuppel in het hoenderhok' met het Tweede Vaticaans Concilie, waarbij tussen 1962 en 1965 maatregelen werden genomen om onder andere de liturgie te moderniseren.⁶⁴ De plotselinge verandering van de kerkelijke rites leidde ertoe dat de Lauradorpers de kerk als instituut kritischer gingen beoordelen. Deze twee ontwikkelingen deed de groep Lauradorpers die zich niet meer met de kerk identificeerden, groeien. Daardoor werd het sociaal gezien acceptabeler om in het openbaar af te wijken van de katholieke leefregels.

Ondanks alle veranderingen weerhield de gedeeltelijk gehandhaafde sociale

⁶³ Brinkgreve, 'Mannen en vrouwen'.

⁶⁴ Zie ook *Grote Winkler Prins Encyclopedie* (Amsterdam 1992).

controle menige mijnwerker en mijnwerkersvrouw er nog steeds van niet meer naar de kerk te gaan of hun afkeer van de kerkelijke leefregels kenbaar te maken. Bij Peter van der Meer speelde dit nog lange tijd een grote rol:

'Op een gegeven moment gingen wij ook niet meer zo consequent naar de kerk. Ik weet nog goed dat we dan bij onze schoonmoeder kwamen en dat die onze kinderen uit-hoorde of wij naar de kerk waren geweest. En wij zeiden dan van tevoren maar tegen de kinderen dat we nog naar de kerk zouden gaan, zodat zij dat ook tegen hun oma zouden zeggen. Dus toen waren we nog bang: we waren al getrouwd, we hadden al kin-deren en toch waren we bang dat moeder erachter zou komen dat we niet naar de kerk gingen'.

Voor oudere Lauradorpers was het dikwijls moeilijk afstand te nemen van het kerkbezoek omdat dit een gewoonte was. Bovendien namen velen meestal niet zozeer afstand van de kerk uit 'ongeloof', maar uit onvrede met het keurslijf en het gedrag van de katholieke kerk. Onkerkelijkheid betekende voor hen het verlies van de plek om hun religie te belijden. Omdat het verschillende mijnwerkers en mijnwerkersvrouwen grote moeite kostte zich van de kerk te distantiëren, manifesteerde de ontkerkelijking zich bij hen pas relatief laat of nooit.

Veel mijnwerkers die afstand hebben genomen van de katholieke kerk, koesteren tegenwoordig gevoelens van woede en wrok ten aanzien van de kerk. Hein Ritterbeeks verwoordt dit als volgt:

'Kijk, vroeger, als hier een pater wat zei, dan zei je: "Ja, pater is goed." Maar nu zou je zeggen: "Loop naar de klote!" Ik bedoel maar.... Als die me nu nog wat zeggen, jazeker, dan ga ik niet met die mee. Dus zo heb ik nu de haat op hun hè. Dat was echt onvoor-stelbaar zoals dat vroeger was! Dat was het grootste bedrog dat er bestond hè. We heb-ben het nu toch veel beter. Als de jeugd van vandaag het eens zou moeten hebben, zoals wij het gehad hebben in onze jeugd. Och! Dan kwam er een opstand! Maar ja, als het nu hetzelfde was met de geestelijken en alles, die alles onderdrukten, dan was het nu ook rustig denk ik. Maar die hebben hun macht verloren'.

Een groot deel van de mijnwerkersbevolking voelt zich verloochend door de geestelijken omdat ze het idee hebben dat de clerus de bevolking van Lauradorp heeft onderdrukt. Toch was zij in aanzienlijke mate zelf verantwoordelijk voor haar gedrag. Het had voordelen met zich meegebracht om zich in het openbaar volgens de normen van de katholieke kerk te gedragen.

De contacten tussen de burens

Het verdwijnen van de mijnindustrie en de komst van andere vormen van werkgelegenheid leidden tot een diversificatie van de beroepenstructuur in Lauradorp. Indien oud-mijnwerkers Lauradorp verlieten, kwamen daar overwe-gend mensen zonder ervaring met mijnarbeid voor in de plaats. De institutio-nale familiariteit op basis van gelijke werk- en leefomstandigheden verdween

Lauradorp, 2000. Foto Sophie Bouwens, Utrecht.

zo voor een deel. Onder de oud-mijnwerkers en de mijnwerkersvrouwen bleef zij daarentegen in sterke mate wel gehandhaafd. Zij bleven onderling functioneren als *imagined community*.

Met de mijnsluitingen trokken de belangrijkste 'beschavers', het mijnbedrijf en de kerk, zich deels terug uit Lauradorp. Ofschoon het aantal gezinnen dat in objectieve zin deel uitmaakte van de arbeidersklasse toenam, hield de burgerlijke houding van de Lauradorpers ten aanzien van de contacten in de buurt na 1965 stand. Het werd echter moeilijker elkaar in de publieke sfeer te ontmoeten omdat ten tijde van de mijnsluitingen diverse publieke ontmoetingsplaatsen uit Lauradorp verdwenen. Net als in de rest van de Mijnstreek daalde de koopkracht, wat ertoe leidde dat cafés en winkels de deuren moesten sluiten.⁶⁵ Omdat het kerkbezoek achteruitging, verloor ook de plaatselijke kerk haar functie als trefpunt. Het wegvallen van dergelijke openbare ontmoetingsplaatsen leidde tot een afname van de onderlinge contacten. Bovendien begon de publieke familiariteit in Lauradorp te dalen door de privatisering van het vermaak die de opkomst van de televisie met zich meebracht. Deze ontwikkeling deed zich ook in de rest van Nederland en in Engelse mijnwerkersgemeenschappen voor.⁶⁶ Door de toegenomen mobiliteit verplaatsten de Lauradorpers zich tenslotte eenvoudiger en over grotere afstanden dan voorheen, zodat zij voor hun sociale contacten niet langer op elkaar en op de buurt aangewezen waren. Dit kwam de frequentie van de contacten met de burens uiteraard niet ten goede.

⁶⁵ Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 507.

⁶⁶ D. Warwick en G. Littlejohn, *Coal, capital and culture. A sociological analysis of mining communities in West-Yorkshire* (Londen 1992), zie ook Blokland-Potters, *Wat stadsbewoners bindt*.

Belangrijke burenhulp

Ten tijde van de mijnsluitingen kreeg de onderlinge hulp tussen de mijnwerkersgezinnen opnieuw een belangrijke functie. Lokale sociale netwerken konden bijvoorbeeld een grote rol spelen bij het vinden van een nieuwe baan. Zo kreeg Hub Martens na het faillissement van de meubelfabriek waar hij tijdens de mijnsluitingen was gaan werken, een nieuwe baan in de winkel van zijn buurman. Verder zette men de contacten in de buurt in om inkomensdalingen op te vangen. Door elkaar te helpen en elkaar spullen te lenen, was het immers mogelijk de uitgaven fors te beperken. De onderlinge hulp handhaafde vanwege haar wederkerigheid haar functie als een soort verzekering voor de toekomst. De toenemende onderlinge afhankelijkheid vergrootte het belang van de burenhulp.

Ook de normatieve basis van de burenhulp kreeg met de mijnsluitingen een nieuwe impuls. De mijnwerkershuishoudens werden allemaal met een onzekere toekomst geconfronteerd. Dat bracht gevoelens van lotsverbondenheid met zich mee, waardoor de solidariteit onder de mijnwerkershuishoudens groeide en de onderlinge hulp toenam.

Ontmoeting, ontspanning en onbetaald werk

Hoewel de mijnsluitingen op het niveau van de Mijnstreek als geheel een negatieve invloed hadden op het plaatselijke verenigingsleven⁶⁷, bleven de verenigingen in Lauradorp hier om diverse redenen grotendeels van verstoken. Zo handhaafde Laura en Vereeniging een deel van haar financiële steun aan het verenigingsleven. Vanaf 1974 konden de verenigingen in Lauradorp gebruik maken van financiële steun uit het Laurafonds. Dit geld was bestemd voor verenigingen en organisaties in haar vestigingsplaats Eygelshoven en de directe omgeving daarvan, die activiteiten ontplooiden op recreatief, cultureel of religieus terrein.⁶⁸ Ook nu nog ontvangen verenigingen in Lauradorp jaarlijks een bijdrage uit dit fonds. In mijnwerkersgemeenschappen die niet aan Laura en Vereeniging verbonden waren, viel de steun van de mijnbedrijven over het algemeen wel helemaal weg, waardoor zij vaak met grote financiële problemen te kampen kregen.⁶⁹ Bovendien handhaafde een groot aantal Lauradorpse mijnwerkershuishoudens hun uitgaven aan het verenigingsleven, ofschoon zij soms na verloop van tijd een fikse inkomensdaling te verwerken kregen. De inzet als vrijwilliger en de deelname aan activiteiten bij verenigingen betekenden voor hen een uitermate geliefd tijdverdrijf. Het verenigingsleven bood nog steeds een uitgelezen mogelijkheid om buurtgenoten te ontmoeten zonder elkaars *private* domein te betreden. Een bezuiniging op de uitgaven aan het verenigingsleven zou een te sterke achteruitgang van de sociale contacten en daarmee de levenskwaliteit hebben betekend. De mijnwerkershuishoudens probeerden daarom

⁶⁷ Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 494-503; P.H. van Zeil en M.H.J. Huppertz, 'Oostelijk Zuid-Limburg: een oude mijnstreek met nieuw elan', in: *Het nieuwe Limburg* (Landgraaf 1990) 161.

⁶⁸ Brouns, *Uit de geschiedenis van Laura en Vereeniging*, 111-113.

⁶⁹ Van Zeil en Huppertz, 'Oostelijk Zuid-Limburg: een oude mijnstreek met nieuw elan', 161.

eerst op andere zaken te bezuinigen.⁷⁰ De participatie in het verenigingsleven bleef zo merendeels behouden.

Een aantal Lauradorpers is van mening dat het lokale verenigingsleven er met de mijnsluitingen zelfs op is vooruitgegaan. Bij hun nieuwe werkgevers kregen de herplaatste mijnwerkers doorgaans regelmatigere werktijden en minder veeleisend werk, waardoor zij op vastere tijden en met meer energie konden deelnemen aan het verenigingsleven. Een andere stimulans vormden de mijnwerkers die met de mijnsluitingen voor honderd procent werden afgekeurd of (vervroegd) werden gepensioneerd. Als hun gezondheid het toestond, gingen zij zich dikwijls actief inzetten voor het gemeenschapsleven. Zoals Jan Extra het beschrijft:

'Toen ben ik wat gaan leren. Op het Broeklandcollege in Hoensbroek heb ik cursussen gevolgd voor natuurgids bij het IVN. Op het Eijkhagencollege en op Rolduc heb ik examen gedaan voor officieel natuurgids. Toen ze in de knoop zaten bij het IVN, ben ik penningmeester geworden. Ik ben toen zeventien jaar penningmeester geweest. En ik maakte het krantje. Toen hebben ze nog een kopieerapparaat hier gebracht zodat ik dat kon maken hè. En dan verzamelde ik alles en niette ik het en bracht ik het ook altijd rond hè. Dat is toch gauw zo'n vijftwintig kilometer. Dat ging tot Heerlen, Kerkrade. Dat heb ik gedaan toen ik weer fietsen kon. Toen kreeg ik het zo druk dat ik nog een agenda nodig had! Vroeger toen ik werkte, had ik er geen nodig. Maar ja, voor vergaderingen en districtsvergaderingen en zo hè...'

Veel afgekeurde en gepensioneerde mijnwerkers zagen in deze vorm van vrijwilligerswerk een goede mogelijkheid nuttig werk te verrichten, zichzelf te ontplooien en hun tijd zinvol te besteden. Hun activiteiten voor het verenigingsleven beschouwden zij daarmee als een vorm van onbetaald werk.

Aan het einde van de jaren zestig begonnen de paters Lauradorp te verlaten. Vanaf dat moment verloren de Lauradorpse verenigingen hun geestelijk adviseurs of onthieven zij hen van hun taak. In het decennium erna nam het welzijnswerk evenals in de rest van de Mijnstreek echter verschillende activiteiten met succes van de geestelijken over.⁷¹ Behalve in het verenigingsleven zochten de mijnwerkers en mijnwerkersvrouwen hun vertier na de mijnsluitingen nog steeds buiten de georganiseerde verbanden, zoals in het onderhouden van hun moestuin. Deze bezigheden droegen volgens hen in belangrijke mate bij aan de levenskwaliteit en ze konden een financiële besparing opleveren, die uiteraard welkom was, gezien de veel voorkomende inkomensdalingen.

⁷⁰ Zie ook G.B.M.L. Koene, 'Omscholing en wederaanpassing van ex-mijnwerkers. Een beschouwing van de onderzoeken en ervaringen', *Geologie en Mijnbouw: Mijnsluitingsnummer 50* (1971) 187-200, en Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 508.

⁷¹ Zie Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 508-512.

De mijnwerkersgezinnen

Emancipatie?

Ten tijde van de mijnsluitingen groeiden de mogelijkheden voor vrouwen om buitenshuis te werken. Zo veranderde in de jaren zestig bijvoorbeeld de houding van werkgevers tegenover gehuwde vrouwen als werknemer. Omdat het huishouden grotendeels was gemechaniseerd, hielden vrouwen in de jaren zestig tevens meer tijd over om er een betaalde baan op na te houden. Verder kreeg de emancipatie van de vrouw in de jaren zestig en zeventig een impuls door een beter controleerbare vruchtbaarheid, de versterking van de formele positie van de vrouw en het inlopen van de onderwijsachterstand van vrouwen. Nationaal gezien nam het aantal vrouwen dat buitenshuis werkte daardoor toe.⁷² In de omgeving van Lauradorp verbeterde toegankelijkheid van de arbeidsmarkt voor vrouwen bovendien doordat de economische structuur differentieerde en daardoor meer banen bood die ook geschikt waren voor vrouwen. De Limburgse Mijnstreek is in dat opzicht vergelijkbaar met de Engelse mijnregio Yorkshire. Maar evenmin als in Engeland leidden deze ontwikkelingen in Lauradorp tot een grotere arbeidsparticipatie van de mijnwerkersvrouwen.

De belangrijkste reden voor de blijvend lage arbeidsparticipatie van de vrouwen was dat de voormalige mijnwerkers en hun echtgenotes over het algemeen vasthielden aan de heersende waarden en normen met betrekking tot de huishoudelijke taakverdeling. Deze kenden de vrouw een zorgtaak toe en stonden haar niet toe buitenshuis te gaan werken. Het waren nog steeds de mannen die vanuit hun mannelijke ethos de grootste waarde toekenden aan het handhaven van deze taakverdeling. De *genderspecifieke* rolverdeling die in de periode van de mijnbouw was ontstaan, hield na de mijnsluitingen dan ook grotendeels stand.

Het gezinsinkomen van de mijnwerkersgezinnen bleef dus over het algemeen afhankelijk van het loon van de man. De onzekerheden waarmee de mijnwerkers uit Lauradorp met de mijnsluitingen te maken kregen, maakten hen ongerust over het gezinsinkomen. De wens het kostwinnerschap te handhaven, gecombineerd met de specifieke werkervaring en de veelal lage opleiding van de mijnwerkers, leidde dikwijls tot grote zorgen. Bij Wim Pietersen was dit duidelijk het geval. Zijn vrouw Ans vertelt hierover:

'Ja, die zat er toch heel erg mee dat hij van werk moest veranderen en dat hij niets geleerd had. Die onzekerheid heeft een hele grote indruk op hem gemaakt. Toen waren de jongens nog aan het leren en ja, dat hij niet meer voor zijn gezin kon zorgen en die onrust iedere keer. Dat was een hele grote zorg voor hem. Daar heeft hij het van aan zijn hart gekregen.'

⁷² Brinkgreve, 'Mannen en vrouwen'; De Regt, 'Het ontstaan van het "moderne" gezin'; Zwaan, 'De verbroken viereenheid'.

Uiteindelijk vonden de mijnwerkers die niet gepensioneerd of afgekeurd werden bijna allemaal een baan. Maar de situatie die zij als mijnwerker hadden gekend, zouden zij nooit meer meemaken.

Toen de maatregelen om het inkomensniveau uit de mijnen tijdelijk te handhaven afliepen⁷³, ging het inkomen van de meeste mijnwerkershuishoudens er fors op achteruit. Toch leidde dat er meestal niet toe dat de echtgenotes van de mijnwerkers gingen werken. De mijnwerkersgezinnen pasten hun uitgavenpatroon liever aan door een aantal besparingen door te voeren. Het plaatselijke welzijnswerk zette allerlei activiteiten op om de mijnwerkersgezinnen te helpen omgaan met de inkomensachteruitgang. Het inkomen van sommige mijnwerkers, vooral degenen die vervroegd met pensioen waren gegaan, daalde na hun afvloeiing echter zodanig dat er andere maatregelen nodig waren: de man moest een bijbaan nemen, de ouders moesten hun kinderen om financiële steun vragen, of de vrouw moest alsnog buitenshuis gaan werken. De mijnwerkersvrouwen gingen in het laatste geval dus werken uit economische noodzaak. Het gros van de mijnwerkers beschouwde dit vanuit het mannelijke ethos als een teken van persoonlijk falen.

Voor de gezinnen waar de vader een nieuwe baan kreeg, zorgde de verbetering van het gezinsleven voor een compensatie voor de veel voorkomende inkomensdalingen. De meeste herplaatste mijnwerkers kregen bij de nieuwe werkgevers minder veeleisende banen met regelmatigere werktijden dan zij als mijnwerker gewend waren. Zij waren daardoor beter in staat tijd en energie in het gezinsleven te steken.⁷⁴

De volledig afgekeurde en vervroegd gepensioneerde mijnwerkers waren plotseling bijna continue in huis aanwezig. Dat veroorzaakte in eerste instantie meestal hevige huiselijke spanningen.⁷⁵ Van het ene op het andere moment gingen de leefwerelden van de mannen en de vrouwen elkaar overlappen. Veel afgekeurde of gepensioneerde mijnwerkers verveelden zich en gingen zich overal mee bemoeien. Tevens voelden zij zich machteloos tegenover het gedaalde inkomen en namen hun sociale contacten af. Daardoor konden er grote wrijvingen ontstaan tussen hen en de overige gezinsleden. Om de overvloedig geworden tijd opnieuw te vullen, iets nuttigs te doen en omdat hun echtgenotes daar vaak op aandrongen, namen deze mijnwerkers na verloop van tijd een deel van het huishoudelijke werk van hun vrouwen over. De eerste tijd belemmerde hun mannelijke ethos en de seksespecifieke opvoeding die zij hadden genoten hen hierbij. Indien de spanningen in huis te hoog opliepen, vingen de vrouwenbewegingen van het Nederlands Katholiek Vakverbond (NKV) en van de Limburgse Land- en Tuinbouwbond (LLTB) de echtgenotes van de mijnwerkers op. Zij verzorgden gespreksgroepen, voorlichtingsactiviteiten en vormingsbijeenkomsten.⁷⁶ De plaatselijke Vrouwenvereniging organiseerde gelijk-

⁷³ Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 290-293, 306.

⁷⁴ Zie ook Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 511-512.

⁷⁵ Zie ook Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 510-511.

⁷⁶ Zie ook Messing, *Geschiedenis van de mijnsluiting*, 512.

Inspectie- en controlemedewerkers bij Pionier Laura, 29-5-1969. Fotocoll. Industrion, Kerkrade.

soortige activiteiten. De mannen konden voor hulp terecht bij de voormalige mijnwerkersbonden, het maatschappelijk werk en andere takken van het welzijnswerk.

Sociale stijging

Na de Tweede Wereldoorlog was het gemiddelde opleidingsniveau van de meeste mijnwerkerskinderen gestegen ten opzichte van dat van hun ouders. Met de economische herstructurering ging de genoten opleiding een steeds belangrijkere rol spelen op de arbeidsmarkt. Dankzij hun hogere opleidingsniveau kon het gros van de mijnwerkerskinderen ten tijde van de deïndustrialisering, de opkomst van de dienstensector en de economische crisis in de jaren zeventig, makkelijker dan hun ouders een baan vinden. De mijnwerkerskinderen vonden onder andere werk in de verpleging, de administratieve sector en de techniek. Sommige mijnwerkerskinderen hebben gestudeerd aan een instelling voor hoger onderwijs en zijn tegenwoordig werkzaam als bijvoorbeeld ministerieel beleidsmedewerker of computerprogrammeur. Een aantal kinderen heeft alleen een lagere beroepsopleiding afgerond en bevindt zich daarmee in de meest kwetsbare segmenten van de postindustriële arbeidsmarkt.

De sociale mobiliteit van de mijnwerkerskinderen ging samen met een toenemende geografische mobiliteit. Zij gingen veelal buiten Lauradorp wonen. Vanaf de jaren zeventig hebben ze zich over de omgeving van Lauradorp en de rest van Limburg verspreid. De hoogst opgeleiden vestigden zich soms buiten

Limburg. In Lauradorp wonen nu voornamelijk nog enkele lager opgeleide mijnwerkerskinderen.

Sociale desintegratie in Lauradorp?

De casus van Lauradorp toont aan dat de resultaten van internationale processen door specifieke elementen in de lokale context grote verschillen kunnen vertonen met consequenties op nationaal, maar ook op regionaal niveau. Ondanks de homogene samenstelling van de beroepsbevolking en het voor Nederlandse begrippen massale ontslag bij Laura en Vereeniging zijn de gevolgen van de mijnsluitingen in Lauradorp veel minder rampzalig geweest dan op grond van theorieën over de lokale uitwerking van deïndustrialisering viel te verwachten. Gezien de problematische wijze waarop de mijnsluitingen op regionaal niveau uitpakten, heeft Lauradorp daar bovendien minder last van ondervonden dan de andere Limburgse mijnwerkersgemeenschappen. Diverse elementen uit haar *hidden history* hebben voorkomen dat de gemeenschap desintegreerde.

Om te beginnen heeft het nationale sociale vangnet ervoor gezorgd dat de effecten van de mijnsluitingen in Lauradorp minder desastreus waren dan op basis van Amerikaanse theorieën over de lokale gevolgen van deïndustrialisering verwacht kon worden. De verzorgingsstaat bereikte in de jaren zeventig haar grootste reikwijdte. Tevens nam de overheid extra maatregelen om de sociaal-economische implicaties van de mijnsluitingen op te vangen. Daarnaast ving het welzijnswerk een groot deel van de sociaal-culturele problemen op, door voorzieningen van het mijnbedrijf en de kerk over te nemen en tegemoet te komen aan de door de mijnsluitingen toegenomen behoefte aan maatschappelijke hulp.

De relatief sociale instelling van het mijnbedrijf Laura en Vereeniging vormde een tweede dempende factor ten aanzien van de schade van de mijnsluitingen in Lauradorp. Evenals de andere mijnbedrijven in Limburg voorkwam het een grote werkloosheid door moeilijk plaatsbare werknemers af te keuren of vervroegd te pensioneren. Maar in vergelijking met de andere mijnondernemingen zorgde Laura en Vereeniging ook voor veel structurele vervangende arbeidsplaatsen door de oprichting van relatief stabiele dochterondernemingen. Dit verklaart waarom de sociaal-economische effecten van het verdwijnen van de mijnarbeid in de mijnwerkersgemeenschappen van Laura en Vereeniging minder dramatisch waren dan in de andere Limburgse mijnwerkersgemeenschappen.

De uitwerking van de mijnsluitingen in Lauradorp werd verder verzacht door de verkoop van de woningen. Die leidde ertoe dat de bewoners meer aan hun woning gehecht raakten en dat de variatie in en kwaliteit van de woningvoorraad toenam. Daardoor bleven de uitgaande migratie van de bewoners met de meeste kansen op de arbeidsmarkt en daarmee het gevaar van desintegratie beperkt. In andere Limburgse mijnwerkersgemeenschappen werden de huizen

veelal afgebroken om plaats te maken voor nieuwbouw of werden zij weliswaar gerenoveerd, maar bleven het monotone huurwoningen, waardoor hun negatieve imago dikwijls stand hield en het bevolkingsverloop relatief hoog bleef.

Hoewel het gezamenlijke beschavingsoffensief van de mijnbedrijven en de kerk met de mijnsluitingen ten einde liep, handhaafden de Lauradorpers hun burgerlijke moraal ten aanzien van het gezins- en buurtleven grotendeels. Vanwege het verdwijnen van een aantal publieke ontmoetingsplaatsen, de groeiende diversiteit aan werkervaringen en de komst van enkele nieuwe bewoners, namen de publieke en de institutionele familiariteit in Lauradorp enigszins af. De institutionele familiariteit onder de mijnwerkershuishoudens hield echter stand. Zij waren nog steeds elkaars belangrijkste referentiegroep en *imagined community*, waardoor de mijnwerkerscultuur bewaard bleef. Door de toegenomen onderlinge afhankelijkheid en gevoelens van lotsverbondenheid tijdens en in de eerste jaren na de mijnsluitingen nam het onderlinge hulpbetoon van de mijnwerkershuishoudens zelfs nog toe.

Tenslotte tastten de mijnsluitingen het plaatselijke verenigingsleven nauwelijks aan. Laura en Vereniging continueerde middels het Laurafonds haar steun aan het verenigingsleven in de gemeenschappen waar haar voormalige mijnwerkers woonden. Daarnaast behielden de verenigingen voor de mijnwerkers en mijnwerkersvrouwen hun functie als bron van ontspanning en sociale contacten. De inkomensdaling die zij te verwerken kregen, leidde dan ook zelden tot bezuinigingen op de uitgaven aan het verenigingsleven. Het fysiek minder veeleisende vervangende werk van de herplaatste mijnwerkers en de overvloed aan tijd waarover de afgekeurde en (vervroegd) gepensioneerde mijnwerkers na hun afvloeiing gingen beschikken, stelde hen bovendien in staat actiever deel te nemen aan het plaatselijke verenigingsleven.

Vergeleken met wat op grond van theorieën over de lokale consequenties van het deïndustrialiseringsproces en de gevolgen van de mijnsluitingen op regionaal niveau verwacht kon worden, bleven de problemen in Lauradorp tijdens en na de mijnsluitingen beperkt. De interventie van de overheid en Laura en Vereniging, de verkoop van de woningen en de plaatselijke mijnwerkerscultuur, die zich onder andere kenmerkte door institutionele familiariteit en daarmee samenhangend hulpbetoon en een grote lokale sociale participatie, voorkwamen dat Lauradorp desintegreerde.